

Бурдейна, М. В. (2016). Особливості та проблематика редагування матеріалів релігійної періодики (на досвіді «Церковної православної газети»). [В:] *Обрії друкарства*, № 1 (5), с. 5–12.

Зелінська, О. Ю. (2013). *Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки*. Київ, 408 с.

Каленнок, С. (2015). Неологізми як джерело розвитку словникового складу мови ЗМІ Миколаївщини. [В:] *Інформаційні технології в освіті*, № 22, с. 124–127.

Калужинська, Ю. (2017). Актуалізація лексики з негативною оцінкою на позначення суспільно-політичних процесів. [У:] *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*, вип. 22 (2), с. 73–84.

Кузнякова, Т. В. (2012). Становлення інформаційного суспільства в Україні. [В:] *Актуальні проблеми державного управління*, № 1, с. 126–134.

Левко, О. В. (2017). Маніпулятивні прийоми в українському релігійному медіадискурсі. [В:] *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, вип. 35, с. 44–55.

Навальна, М. (2013). Лексика конфесійного стилю в нових функціонально-стилістичних виявах (на прикладі мови інтернет-видання «Українська правда»). [У:] *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, вип. 659. Романо-слов'янський дискурс, с. 14–17.

Навальна, М. І. (2011). *Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст.* Київ, 325 с.

Петрушкевич, М. (2016). Репрезентація масової релігійної комунікації в загальних комунікативних моделях. [У:] *Гуманітарний часопис*, № 4, с. 66–73.

Руда, О. Г. (2012). *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*. Київ, 232 с.

Стишов, О. А. (2003). *Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*. Київ, 388 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВЄВ – Волинські єпархіяльні відомості, 2004–2018.

Подано до редакції 28.04.2018 року

Прийнято до друку 26.05.2018 року

УДК 811.161.2'373.46

ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Юлія Казак

*старший викладач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського
державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

(Умань, Україна)

e-mail: ykazachka@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6791-4884

Статтю присвячено дослідженню виникнення поняття 'термін' у лінгвістиці. На основі проведеного аналізу визначено термінологічні проблеми, які досліджує сучасна лінгвістика.

Ключові слова: *термін; термінологія англійської мови; наукове знання; лексикографічна діяльність; термінознавство; пізнання.*

Kazak Yuliya. The concept of 'term' as a linguistic problem: approaches to the definition and history of research.

The article applies to the investigation of the 'term' notion in linguistics. On the basis of the carried analysis terminological problems of the modern linguistics has been studied.

Term is a word or word combination defining the meaning of a certain area of knowledge or human activity.

The main characteristics of a term are: system sign – each term is a part of a certain terminological system having a definite terminological meaning; accuracy – a term gives full and detailed reflection of its sense; the aspiration for unambiguity in the terms of its system; definitional characteristic – a definition describing its meaning accurately.

Depending on the level of term meaning, specialization terms are divided into three groups. General scientific terms are used almost in all sectorial terminologies. Inter sectorial terms are found in several close or remote areas. Direct sectorial terms are characterized only by a certain area.

Today they distinguish the main tendencies of practical linguistics: lexicographical and terminological activity, as well as organizational and methodological activity, standardization of terms and terminological systems (normalization, terminological editing), the terms translation via scientific and technical specific texts, designing of terminological database.

Modern linguistics studies terminological problems of the following orientations: the linguistic description of a term and terminological organization origin; automated methods of terminology analysis; the terminology analysis for a language construction for modern information systems; scientific and technical terminology standardization.

Scientific and technical progress implies the appearance of a number of new terms and concepts. A specialist has to be versed in formation regularities, the regularities of operation and development of his language in order to neglect the communicative obstacles where it is demanded.

Keywords: term; terminology; scientific knowledge; lexicographical activity; terminology; knowledge.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком науки і техніки, їх вторгненням у всі сфери життя людського суспільства, а також внаслідок росту загальної освіченості та полегшення доступу до інформації, термінологічна лексика почала поступово виходити за рамки фахового вживання і проникати у всі сфери людської діяльності, навіть у ту з них, де існування термінів ще не так давно було практично неможливим або сприймалося як особливо нехарактерне. Однією з таких сфер є сучасна художня література. Наприкінці ХІХ ст. письменники активніше стали звертатися до термінів, причому активне використання термінології не завжди можна було пояснити вибраною для художнього твору темою. Опиняючись поза науковим контекстом, терміни зазнають низки змін самі і вносять їх у художній текст, частиною якого вони стають.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 50–60-х роках ХХ ст. термінологічним проблемам присвятили праці такі лінгвісти, як О. Ахманова, В. Виноградов, Р. Будагов, Т. Канделакі, Р. Піотровський, О. Реформатський. У 70–80-і роки минулого століття вчені починають розробляти термінології спеціальних галузей знань. Цьому присвячені дослідження О. Герда (1986), В. Даниленко (1977), Н. Гвішиані (1986) та низки лінгвістів. Виникає та отримує широке розповсюдження нова назва науки, що вивчає терміни – термінознавство. Популяризації цієї наукової дисципліни, зокрема прикладного термінознавства, багато в чому сприяли роботи В. Лейчика (1990, 1996). Нині науковці дотримуються думки про те, що термінологія – повністю застаріла

назва, замість якої необхідно послуговуватися новою – *наука про терміни* [Лейчик 1996, с. 34].

Метою статті. У статті здійснено спробу дослідити виникнення поняття «термін», з'ясувати різні підходи до його трактування та особливості функціонування в лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Терміни є цікавою та вагомою частиною лексики. В. Виноградов зазначав, що склад сучасних літературних мов давно фактично не поповнювався за рахунок мови письменника, а нові слова ми отримуємо переважно з термінології наукової мови, яка увійшла в народне використання. Чеський мовознавець К. Сохор підрахував, що 90 % нових слів мови належать до сфери наукової та технічної термінології [цит. за: Шелов 1998, с. 4]. Водночас термінологічна лексика – найбільш яскравий мовний представник тієї чи тієї галузі знань. Усе це обумовлює постійний інтерес до термінології при розв'язанні різних завдань лінгвістики.

На думку Е. Гелнера, терміни «відкривають» шлях до речей, які полегшують їх усвідомлення [Геллнер 1962, с. 29]. Справді, у ході еволюції наукове знання, що досягло певної стадії, намагається знайти знакову систему – мову свого вираження. Розробка та пошук знаків для опису знань є першим етапом перетворення знань у наукову інформацію, оскільки жодна інформація не існує поза її кодовим уявленням. Саме через потребу в їх появі у зв'язку з розвитком спеціальних знань термінології мають довгу історію. Учені давно усвідомили необхідність наявності певної розробленої термінології для кожної науки. Першими про важливість словесного вираження для розвитку науки заговорили філософи. Це не дивно, адже мовознавство взагалі виявляє тісні зв'язки з філософією упродовж свого розвитку, що пояснюється природою самого предмета лінгвістики. Мова – це обов'язкова умова реалізації абстрактного мислення, тому питання про роль мови в пізнанні входить у гносеологію будь-якої філософської системи [Панфилов 1977, с. 3].

Термінологію в загальнотеоретичному плані можна розглядати як підсумковий етап наукового пізнання [Виноградов 1981, с. 56], що обумовлює інтерес філософії до такого поняття, як термін. Ще французький просвітник Е. Б. де Кондильяк (1715–1780) стверджував, що кожна наука – це «гарно зроблена мова», а німецький філософ-ідеаліст Й. Ф. Герbart (1776–1841) у всій історії філософії вбачав лише історію обробки ряду термінів таких, як «субстанція», «матерія», «свідомість», «рух», «зміна» та інших [Спекторский 1911, с. 4]. Ідея точного терміновживання у філософії іноді набувала гротескних форм. Зокрема, у середині ХХ ст. в Англії з'явилася так звана лінгвістична філософія. Цей напрям, що стояв на позиціях лінгвістичного ідеалізму, абсолютизував роль мови в пізнанні настільки, що мову вважали єдиною реальністю, даною людині. Усі традиційні філософські проблеми – наслідок помилок у вживанні мови. Саме аналіз мови прихильники лінгвістичної філософії задекларували єдиною актуальною задачею філософії, тим самим фактично привівнявши філософію до лінгвістики.

Виникнення терміна – складний і багатоступеневий процес. Термінологія, на думку В. Виноградова, «добувається, як метал із руди, з усієї сукупності мовних витворів досліджуваного періоду» [Виноградов 1981, с. 7]. Термін – результат процесу наукової абстракції та заключний етап того чи того спеціального дослідження.

Загальновідомо, що чуттєве пізнання є первинним; воно – джерело всього пізнання. Проте це лише один з аспектів процесу пізнання. Існує також

раціональне пізнання, що переробляє матеріал відчуттів і ґрунтується на створенні більш загальних понять. Форми процесу пізнання знаходять відображення і в мові. Первинні знання про світ фіксуються в загальноновживаних словах мови. Наукові знання виявляються результатом спеціальних досліджень і не можуть бути корисними для подальшого розвитку цієї науки, доки за ними не закріпляться певні слова чи словосполучення. Інакше кажучи, рух думки має досягнути такого рівня абстракції, на якому можливе поєднання знову створеного поняття з певним знаком (у нашому випадку це слово чи словосполучення). Зокрема, вторинне спеціальне знання відображається в термінах, характерною особливістю яких є позначення ними загальних понять. О. Герд називає це тією глибинною ознакою термінів, що дозволяє відокремити їх від інших одиниць мови й відокремити всю кількість термінів [Герд 1996, с. 70].

Як зазначає Н. Гвішиані, науковий термін, будучи ніби завершальним етапом дослідження, є одиницею мета-таксономічного рівня, на якому здійснюється метамовна систематизація таксономій, отриманих під час вивчення різних мовних фактів. Терміни, що закріплюються за відповідними поняттями, створюють систему другого порядку на відміну від визначень цих понять, що виступають системою першого порядку. Узагалі термінологічна система може бути представлена як результат багатоступеневого процесу, на кожній стадії якого зростає ступінь упорядкованості термінологічного матеріалу, що забезпечує велику точність опису об'єкта [Гвішиані 1986, с. 8].

Наукове знання – це сукупність ідеальних образів у свідомості людини, що відображають явища, властивості, відношення і закони матеріального світу в галузі науки і техніки. Воно багатоступеневе, асоціативне, починаючи від загальних відомостей про ту чи ту галузь знань і закінчуючи глибинними концепціями, пов'язаними з окремими вузькими напрямками. Поступово зміст наукового знання починає проникати і в знаки обраної дослідником мови й заповнювати їх. У мові слово, словосполучення стають невідокремлюваними від їх значення, і тут зміст наукового знання перетворюється на елемент мови науки. Наукове знання, що знайшло своє вираження в слові, в терміні, переходить у якісно нову стадію, включаючись у семантичну систему і структуру тієї чи тієї мови науки, стаючи компонентом лексико-семантичної системи цієї мови [Герд 1996, с. 70].

Отже, якщо загальноновживана мова є базою формування наукових знань, то розвиток спеціальних знань, своєю чергою, впливає на зміну, вдосконалення цієї мови не лише за рахунок виникнення нових слів, що розширюють коло термінологічної лексики, але й за рахунок модифікації значень деяких слів, що складають базу загальноновживаної мови. У сучасному суспільстві значення спеціальних мов стає вагомішим. Особливо відчутне воно в науковому розвитку. Саме розвиток науки викликав потребу вивчати її мову [Романова 1984, с. 31].

Наукові термінології почали своє формування достатньо давно, але таке поняття, як «термін» (походить від лат. *terminus* – ‘прикордонний знак, межа, кордон’) у науці сформувалося досить пізно – до початку ХХ ст. Н. Ребрушкіна, з'ясовуючи питання «етимологічного виправдання» поняття «термін», робить цікаве припущення про те, що дослівний переклад допомагає правильно розуміти поняття. Зіставляючи його з внутрішньою формою слів «визначення» та «дефініція», дослідниця зазначає, що термін – це дещо означене, обмежене визначенням [Ребрушкіна 2004, с. 79].

Багатоаспектність терміна зумовлює багатоплановість його вивчення, хоч найінтенсивніше терміни і термінології вивчають у лінгвістиці. Мова науки стала не лише фіксатором, але й джерелом знань. Насамперед на деяких його особливостях акцентовано в певних розділах мовознавства: науковий стиль вивчає стилістика, деякі особливості термінів проаналізовано в лексикології. Але з початку 30-х років ХХ ст. в європейській науці помітна тенденція до виокремлення особливого розділу знань – термінології.

Зазначимо, що одним з основоположників європейської термінології та творцем російської термінологічної школи був Д. Лотте, роботи якого, опубліковані вперше в 40-і роках ХХ ст., мали великий вплив на становлення термінології як розділу науки. Д. Лотте одним з перших використав системний підхід до термінології, його школа сформулювала ряд вимог до терміна. К. Авербух називає концепцію Д. Лотте «інженерною» [Авербух 2002, с. 193].

Великий внесок у розвиток термінології зробили праці Г. Винокура, що поставили ряд питань (лінгвістична сутність терміна, природа та організація термінологій), які до цього часу залишаються в центрі уваги дослідників. Концепцію Г. Винокура та його багатьох послідовників К. Авербух називає «власне лінгвістичною» і зазначає, що її плідно розвивали й удосконалювали багато мовознавців [Авербух 2002, с. 193].

Нині серед пріоритетних напрямів практичного термінознавства вчені виокремлюють лексикографічну термінологічну діяльність, уніфікацію термінів і терміносистем (упорядкування, стандартизацію і термінологічне редагування), переклад термінів у рамках перекладу науково-технічних і спеціальних текстів, створення термінологічних банків даних, а також організаційно-методичну діяльність [Лейчик 1996, с. 276].

С. Гриньов-Гриневиц констатує, що з кінця ХХ ст. термінознавство перетворюється в «сукупність дисциплін, об'єднаних загальною теорією терміну, але тих, що мають різні об'єкти, предмети вивчення, напрями дослідження та набір методів, що застосовуються» [Гриневиц-Гриневиц 2008, с. 276]. Схожої думки дотримується і К. Авербух, який вважає термінознавство комплексною науковою дисципліною, що виникла на зламі кількох наук, «головні з яких лінгвістика, логіка, семіотика, загальна теорія систем (системологія) і, можливо, ряд інших» [Авербух 2002, с. 192].

Висновки. Поява термінознавства, статус якого в науці все ще оформлюється, викликана практичною необхідністю, і наведений вище перелік, спрямований практичною термінологічною діяльністю, не є остаточним. Науковий і технічний прогрес породжує велику кількість нових термінів і понять. І коли цей процес виявляється особливо бурхливим, представники однієї спеціальності не завжди легко розуміють одне одного, що, звичайно, може гальмувати сам розвиток знань. Тому мова науки не лише може, але й має бути об'єктом спеціального вивчення. Спеціалісти мають бути озброєні знаннями про закономірності формування, функціонування і розвитку своїх мов, щоб уміти ліквідувати перешкоди в спілкуванні.

Отже, сучасна лінгвістика досліджує термінологічні проблеми за такими напрямками: лінгвістичний опис природи терміна й організація термінологій; автоматизовані методи аналізу термінологій; аналіз термінологій з метою конструювання мов для сучасних інформаційних систем; стандартизація науково-технічної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

- Авербух, К. Я. (2002). Манифест современной терминологии. [В:] *Материалы международной научно-практической конференции «Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах “Коммуникация-2002” (“Communication Across Differences”)*». Пятигорск, ч. 1, с. 192–194.
- Ахманова, О. С. (1998). Терминология лингвистическая. [В:] *Лингвистический энциклопедический словарь*. В. Н. Ярцева (ред.). Москва, с. 509.
- Виноградов, В. В. (1981). *Проблемы русской стилистики*. Москва, 320 с.
- Гвишиани, Н. Б. (1986). *Язык научного общения (вопросы методологии)*. Москва, 280 с.
- Геллнер, Э. (1962). *Слова и вещи*. Москва, 29 с.
- Герд, А. С. (1996). *Специальный текст как предмет прикладного языкознания*. Санкт-Петербург, 68 с.
- Гринёв-Гриневич, С. В. (2008). *Терминоведение*. Москва, 304 с.
- Лейчик, В. М. (1996). *Прикладное терминоведение и его направления*. Санкт-Петербург, 276 с.
- Панфилов, В. З. (1977). *Философские основы зарубежных направлений в языкознании*. Москва, 295 с.
- Рёбрушкина, И. А. (2004). О термине «термин». [В:] *Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы*. Казань, с. 79–80.
- Романова, Н. П. (1984). *Язык науки как результат и источник познания*. Новосибирск, 336 с.
- Спекторский, Е. (1911). *Понятие общества в античном мире. Эюд по семантике обществоведения*. Варшава, 27 с.
- Шелов, С. Д. (1998). *Определение терминов и понятийная структура терминологии*. Санкт-Петербург, 236 с.

*Подано до редакції 29.03.2018 року
Прийнято до друку 26.04.2018 року*

УДК [811.112.2:811.111:811.161.2]’373.7

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НОМЕНАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ
ДОМАШНІХ ПТАХІВ У НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА
УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Марія Кирилюк

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна)
e-mail: maria_kyryliuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4675-5607*

Наталія Ставчук

*викладач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна)
e-mail: natalie07@i.ua
ORCID: 0000-0001-7668-3395*